

ЧАПЛИНСЬКА Ю. А.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
кримінально-правових дисциплін
(Дніпропетровський державний
університет внутрішніх справ)

УДК 343.98

НАУКОВІ ЗАСАДИ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ТАКТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СЛІДЧОГО ЕКСПЕРИМЕНТУ

Статтю присвячено висвітленню актуальних проблем проведення слідчого експерименту. Автором проаналізовано наявні в юридичній літературі погляди щодо цього питання, запропоновано організаційні заходи та тактичні прийоми проведення слідчої дії.

Ключові слова: *слідчий експеримент, організація, організаційне забезпечення, тактичні прийоми, відтворення.*

Статья посвящена рассмотрению актуальных проблем проведения следственного эксперимента. Автором проанализированы имеющиеся в юридической литературе мнения по этому вопросу, предложены организационные мероприятия и тактические приемы проведения следственного действия.

Ключевые слова: *следственный эксперимент, организация, организационное обеспечение, тактические приемы, воспроизведение.*

The article is devoted to coverage of the issues of investigative experiment taking into account modern requirements of law-enforcement practice. The author has analyzed existing in the legal literature point of view on this issue and the organizational-preparatory measures for investigative experiment. It is proved that ignoring the preparatory activities to the investigative experiment leads to the superficiality of investigative actions.

Key words: *investigatory experiment, interrogation, tactics, tactical method, reproduction.*

Вступ. Актуальність статті обумовлюється недостатньою науковою розробленістю та великою практичною значущістю системи організаційно-тактичного забезпечення проведення слідчих дій, зокрема слідчого експерименту, яка може бути використана в слідчій, оперативно-розшуковій, судово-експертній практиці.

Під час розслідування різноманітних видів злочинів, особливо тяжких (наприклад, умисних вбивств, розбійних нападів, вимагань, захоплення заручників, незаконного виготовлення зброї, боєприпасів, вибухівки, наркотичних засобів або психотропних речовин, документів, печаток тощо), нерідко виникає необхідність, окрім перевірки й уточнення показань підозрюваних, проводити деякі експериментально-дослідницькі дії. Проведення випробувань може бути спрямоване на встановлення можливості сприйняття особою певних фактів або явищ, здійснення нею конкретних дій, наявності або відсутності певних вмінь і навичок тощо. Проведення таких експериментальних дослідів здійснюється за допомогою такої слідчої дії, як «слідчий експеримент». На підставі вивчення 367 кримінальних справ та опитування 289 співробітників слідчих підрозділів

можна дійти висновків, що така слідча дія проводилася лише в 4% випадків, а в 23% справ її проведення було очевидною необхідністю, проте під час досудового розслідування не робилося. Вказане деякою мірою знижує якість проведення досудового слідства в цілому. Окрім того, 48% слідчих вказали на необхідність оновлення й удосконалення організаційно-підготовчих і тактичних заходів проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Активна протидія досудовому розслідуванню, багатоепізодність і складність кримінальних проваджень, тривалість злочинної діяльності, наявність численних протиріч та істотних розбіжностей обумовлюють важливе організаційно-тактичне значення слідчого експерименту. Зважаючи на це, ефективне проведення такої слідчої дії багато в чому залежить від правильного й ефективного володіння й оперування слідчими тактичними прийомами та застосування їх у правоохоронній практиці.

Постановка завдання. Загальна тактика проведення слідчого експерименту досить повно висвітлена вченими-криміналістами та процесуалістами в криміналістичній літературі. Зокрема, вагомий внесок у розробку наукових основ проведення слідчого експерименту зробили відомі науковці Л.Е. Ароцкер, В.П. Бахін, Р.С. Белкін, П.Д. Біленчук, О.М. Васильєв, Н.І. Гуковська, Ф.В. Глазирін, В.О. Коновалова, В.С. Кузьмічов, Є.Д. Лук'янчиков, М.В. Салтєвський, Л.А. Соя-Сірко, В.М. Тертишник, К.О. Чаплинський, В.Ю. Шепітько, Ш.Ш. Ярамиш'ян та багато інших. Значущість проведених наукових досліджень безсумнівна й досить велика, оскільки ця слідча дія достатньо широко застосовується в правоохоронній практиці та є досить розповсюдженим способом збирання фактичних даних. Однак детальнішого висвітлення потребують питання організації й тактики проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики. Отже, метою статті є висвітлення особливостей тактичного забезпечення проведення слідчого експерименту з урахуванням сучасних потреб правоохоронної практики.

Результати дослідження. Слідчий експеримент є окремою слідчою дією, яка полягає в здійсненні дослідів із метою перевірки того, чи могли відбутися за певних умов ті або інші події та яким саме чином. Експеримент (від лат. *experimentum* – іспит, дослідження) – це штучна систематична зміна умов явища, що знаходиться під наглядом, та його зв'язків з іншими явищами. Слідчий експеримент необхідно відрізнити від експерименту як загальнонаукового методу дослідження, який використовується як пізнавальний прийом під час проведення окремих слідчих дій. Вказана слідча дія є сильним психологічним засобом впливу на його учасників, оскільки отримані результати нерідко наочно свідчать про можливість або неможливість існування певного явища чи події, а спростувати їх підозрюваним (обвинуваченим) буває досить важко. Тому слідчий експеримент є необхідним, часто навіть незамінним способом перевірки й отримання нових доказів.

Слідчий експеримент відноситься до похідних слідчих дій і проводиться, як правило, на подальших етапах досудового розслідування. Однак, на думку С.І. Новикова та Ш.Ш. Ярамиш'яна, несвоєчасне проведення цієї слідчої дії негативно позначається на якості досудового розслідування, особливо в тих випадках, коли перевіряються обставини, пов'язані з видимістю, оглядовістю, обстановкою місцевості, яка швидко змінюється [1, с. 10]. Тому в таких випадках слідчий експеримент повинен проводитися в системі першочергових слідчих дій.

Отже, слідчий експеримент – це пізнавальна слідча дія, сутність якої полягає в проведенні досліджень, пов'язаних зі встановленням, перевіркою або оцінкою слідчих версій про можливість чи неможливість існування тих або інших фактів, які мають значення для кримінальної справи [2, с. 5].

На думку І.М. Лузгіна, сутність експериментального методу дослідження фактів та явищ полягає в такому вивченні об'єкта, коли дослідник активно впливає на нього шляхом створення штучних умов, необхідних для виявлення відповідних властивостей,

або шляхом зміни ходу процесу в певному напрямку. Зміст цього методу складають будь-які випробування, за допомогою яких виділяють явище, що цікавить, із різноманіття інших та пізнають його природу, сутність і походження, що дозволяє дійти достовірного висновку щодо можливості існування в схожих умовах аналогічного явища в минулому чи майбутньому [3].

Від перевірки показань на місці слідчий експеримент відрізняється сутністю й суб'єктом. Перевірка проводиться з особою, яка безпосередньо сприймала подію. Суб'єкт розкриває уявний спосіб шляхом демонстрації (показу) його на реальних предметах матеріальної обстановки на тому ж місці. Під час слідчого експерименту, навпаки, дослідні дії складають його сутність і служать методом отримання й перевірки інформації. Експеримент може бути проведений і за відсутності особи, чий показання перевіряються, причому в деяких випадках провадження його на тому ж місці, де відбувалася досліджувана подія, не є обов'язковим [4, с. 225].

Головною метою слідчого експерименту є встановлення, перевірка, уточнення й оцінка тих або інших фактів, що мають значення для кримінального провадження.

До основних завдань слідчого експерименту можна віднести такі:

- встановлення точного механізму вчинення злочину;
- перевірка запропонованих слідчих версій;
- виявлення причин та умов, які сприяли або перешкоджали вчиненню злочину;
- перевірка й уточнення фактичних даних, отриманих за результатами проведених окремих слідчих дій;
- отримання нових доказів;
- встановлення й усунення протиріч у показаннях підозрюваних, свідків та потерпілих;
- визначення меж поінформованості або необізнаності злочинців про подію злочину тощо.

Дослідження 367 кримінальних справ дозволяє дійти висновків, що в правоохоронній практиці проводяться такі види слідчих експериментів:

- 1) встановлення можливості спостереження або сприймання якого-небудь факту чи явища;
- 2) встановлення можливості існування якого-небудь факту чи явища;
- 3) встановлення можливості здійснення якої-небудь дії в певних умовах;
- 4) встановлення наявності або відсутності в конкретній особі певних професійних вмій і навичок;
- 5) встановлення можливості вчинення тих або інших дій за визначений час;
- 6) встановлення послідовності розвитку певної події й механізму злочину чи окремих його елементів;
- 7) встановлення меж поінформованості особи про факти, які цікавлять слідство.

На підставі узагальнення правоохоронної практики, вивчення кримінальних справ та опитування слідчих можна стверджувати, що до основних тактичних умов проведення слідчого експерименту можна віднести наведені далі.

1. Проведення слідчого експерименту в умовах, максимально наближених до тих, у яких відбувалася подія, факт або явище.

Усі експериментальні дії доцільно проводити за оптимальних умов у тих місцях, де й відбувалася досліджувана подія. У цьому випадку слідчий повинен враховувати місце, час, період доби, погодні й кліматичні умови, освітлення, тривалість, темп та послідовність дій, обставини, які не підлягають відтворенню, тощо. Особливо це стосується дослідів, під час яких перевіряється можливість спостереження або сприймання якого-небудь факту (явища), існування якого-небудь факту (явища), здійснення якої-небудь дії за певних умов або встановлення послідовності розвитку певної події й механізму злочину чи окремих його елементів.

Слідчий повинен штучно створити обстановку, яка спонукатиме особу добровільно виконувати дії, які розкривають зміст відомої лише їй інформації, зокрема, про підготовку, вчинення та приховання злочинів, наявність попередньої злочинної змови тощо [5, с. 234; 6, с. 394]. Якщо обстановка, де планується провести експериментальні дії, зазнала суттєвих змін, то вдаються до реконструкції. Реконструкції необхідно піддавати не всю обстановку, а окремі її елементи, які є важливими для дослідів.

2. Використання під час експерименту тих же приладів, механізмів, пристроїв і матеріалів, що використовувалися під час злочинної події.

Під час проведення дослідницьких дій доцільно використовувати такі ж прилади, механізми, пристрої й матеріали, що застосовувалися під час учинення злочинів. Недоцільно під час проведення експериментальних дій використовувати об'єкти, які є речовими доказами за кримінальним провадженням, що обумовлюється можливістю їх знищення або пошкодження. За неможливості використання вказаних об'єктів в експерименті слідчий може застосувати предмети-аналоги або натурні макети. Вказане певним чином може вплинути на психологічні позиції злочинців і викликати в них переживання, аналогічні тим, які вони відчували під час учинення злочинів, що може сприяти щирому зізнанню.

Зокрема, В.О. Коновалова та Ф.В. Хоменко вказують, що макетування створює емоційну настроєність і сприяє виникненню асоціативних зв'язків, які можуть бути використані для з'ясування обставин, що мають значення в справі, і робить результати більш переконливими [7, с. 10–16; 8, с. 30–34].

Категорично забороняється проводити експерименти з використанням об'єктів, які є небезпечними для життя та здоров'я громадян, пов'язаних із загрозою знищення державного чи індивідуального майна громадян, порушенням громадського порядку або приниженням честі й гідності людини.

3. Неодноразове й поетапне проведення дослідів та повторення випробувальних дій у змінних умовах.

Усі дослідницькі дії повинні проводитися неодноразово й у змінних умовах із метою забезпечення достовірності та виключення можливості отримання випадкових результатів. Наприклад, за встановлення можливості сприймати мають бути продемонстровані різні об'єкти, щоб можна було переконатися в стійкості їх розпізнавання суб'єктом експерименту.

Головною метою неодноразового повторення дослідницьких дій є отримання постійного й достовірного результату. Кількість повторень визначається слідчим залежно від характеру справи, тривалості кожного дослідження та ситуації, яка склалася. Проводити дослідження необхідно поетапно, тобто вся досліджувана подія розбивається на певні етапи. За кожним вказаним етапом проводиться окреме дослідження, за результатами всі вони об'єднуються, дозволяючи слідчому отримати уявлення про всю подію в цілому. Поетапне проведення слідчого експерименту можливе за умови, якщо це не впливає на загальний темп його проведення.

4. Обмежена кількість учасників слідчої дії та проведення необхідних експериментально-дослідницьких дій, максимально схожих із тими, що мали місце в дійсності (за послідовністю, способом, характером, темпом тощо).

Варто вказати, що всі експериментальні дії та випробування, які застосовуються під час слідчої дії, не повинні граничити з учиненням нового аналогічного злочину. Проте, на думку Є.І. Макаренка, інколи вони можуть бути пов'язані зі спричиненням виправданого й незначного матеріального збитку, наприклад, під час проведення експериментальних випробувань технічних виробів на їх міцність [9].

5. Залучення свідка, потерпілого або підозрюваного до проведення експерименту. Під час проведення анкетування й опитування серед працівників слідчих підрозділів ми дійшли висновку, що до експериментальних дій підозрювані й обвинувачені залучалися

у 89% випадків. Залучення свідків і потерпілих може дозволити чіткіше відтворити ті чи інші обставини події.

6. Проведення слідчого експерименту з кожним підозрюваним окремо. Так, у тих випадках, коли виникає необхідність провести слідчий експеримент із кількома підозрюваними (наприклад, затримано декілька членів організованого злочинного угруповання), слідчий повинен виїхати на місце та провести дослідницькі дії з кожною особою окремо.

Н.І. Гуковська та В.Ю. Шепітько вказують, що слідчий експеримент можна проводити за участю всіх підозрюваних одночасно з урахуванням конкретних обставин справи [10, с. 36; 11, с. 328]. На нашу думку, проведення експериментальних дій за участю кількох злочинців одночасно є недопустимим, оскільки тягне за собою можливість узгодження ними своїх позицій і дій. Окрім того, пояснення одного учасника експерименту будуть мати навідний характер щодо інших. Вказаний тактичний прийом дозволяє запобігти попередній змові співучасників між собою та негативному впливу їх один на одного.

Не рекомендується проводити досліди за участю слідчого або понятих. У тих випадках, коли немає можливості залучити до проведення експерименту саму особу, яка вчинила злочин (наприклад, вона знаходиться в розшуку, переховується від слідства й суду, відмовляється співпрацювати зі слідством), можуть бути підібрані інші особи (статисти), схожі за своїми анатомічними й функціональними ознаками з підозрюваними, а слідчий разом із понятими повинен спостерігати за проведенням дослідів.

Вказані тактичні умови слідчого експерименту, зі слів Р.С. Белкіна, охоплюють усю сукупність тактичних прийомів, що можуть бути застосовані слідчим під час розслідування злочинів [12, с. 80].

Підсумовуючи, необхідно зазначити, що під час розслідування багатоепізодних кримінальних проваджень, складних злочинів, особливо вчинюваних організованими злочинними групами та злочинними організаціями, слідчим необхідно пам'ятати, що вони мають масштабний (за територією) характер, що ускладнює проведення слідчого експерименту за всіма виявленими епізодами злочинної діяльності не лише через дефіцит часу, а й через недостатність необхідних сил і засобів. У таких випадках доцільно обов'язково проводити цю слідчу дію на місцях вчинення найбільш складних і значних для кримінального провадження епізодів злочинної діяльності групи. За іншими епізодами в таких умовах необхідно обмежитися ретельним слідчим оглядом, додаючи до нього схеми (креслення), які виконані власноруч злочинцями, у яких відбиваються всі істотні риси й особливості місць подій і динаміка окремих злочинних дій. Графічні зображення ретельно перевіряються показаннями потерпілих, свідків та інших співучасників злочинної діяльності. Однак вказана рекомендація може бути реалізована лише у виняткових випадках [13, с. 425].

Висновки. Слідчий експеримент є найбільш трудомісткою та складною слідчою дією, оскільки в ньому бере участь велика кількість осіб. Результати правильно проведеної слідчої дії відіграють важливу роль у процесі доведення вини осіб, які підозрюються у вчиненні злочинів, особливо за їх відмови від раніше наданих показань або у випадку смерті. Якісне й ефективне проведення цієї слідчої дії вимагає ретельної підготовки, чіткої організації та використання низки тактичних прийомів і комбінацій, що дозволить отримати правдиві показання та довести причетність певних осіб до злочинної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Новиков С.И. Следственный эксперимент при расследовании дорожно-транспортных происшествий : [учеб. пособие] / С.И. Новиков, Ш.Ш. Ярамышьян. – К. : НИИ-РИО КВШ МВД СССР, 1986. – 126 с.
2. Белкин Р.С. Эксперимент в следственной, судебной и экспертной практике / Р.С. Белкин. – М. : Юридическая литература, 1964. – 270 с.

3. Лузгин И.М. Методологические проблемы расследования / И.М. Лузгин. – М., 1973. – 200 с.
4. Салтевський М.В. Криміналістика : [підручник] : у 2 ч. / М.В. Салтевський. – Х. : Консум, 2001– . – Ч. 2. – 2001. – 360 с.
5. Салтевський М.В. Криміналістика : [підручник] : у 2 ч. / М.В. Салтевський. – Х. : Консум, 2001– . – Ч. 2. – 2001. – 360 с.
6. Салтевський М.В. Криміналістика (у сучасному викладі) : [підручник] / М.В. Салтевський. – К. : Кондор, 2005. – 400 с.
7. Коновалова В.Е. Психологическая характеристика следственного эксперимента / В.Е. Коновалова // Криминалистика и судебная экспертиза. – 1976. – № 12. – С. 10–16.
8. Хоменко Ф.В. Застосування науково-технічних засобів при відтворенні обстановки та обставин події / Ф.В. Хоменко // Радянське право. – 1968. – № 11. – С. 30–34.
9. Макаренко Є.І. Тактика слідчого експерименту : [лекція] / Є.І. Макаренко. – Дніпропетровськ : Юридична академія МВС, 2004. – 26 с.
10. Гуковская Н.И. Следственный эксперимент : [пособие для следователей] / Н.И. Гуковская. – М. : Госюриздат, 1958. – 170 с.
11. Криміналістика : [підручник для студ. юрид. спец. вищ. закл. освіти] / [В.М. Глібко, А.Л. Дудніков, В.А. Журавель та ін.] ; за ред. В.Ю. Шепітька. – К. : Ін Юре, 2001. – 521 с.
12. Белкин Р.С. Теория и практика следственного эксперимента / Р.С. Белкин ; под ред. А.И. Винберга. – М., 1959. – 194 с.
13. Чаплинський К.О. Тактичне забезпечення проведення слідчих дій : [монографія] / К.О. Чаплинський. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський держ. ун-т внутр. справ ; Ліра ЛТД, 2011. – 496 с.

